

ANDRE KOPASI, *TARİH-İ KEŞF Ü FETH-İ AMERİKA* 400. YILDÖNÜMÜNDE AMERİKA'NIN KEŞFİNE OSMANLI İLGİSİ¹



Ufuk Özcan

Amerika'nın keşfine ve yol açtığı gelişmelere ilişkin Batılı klasik literatürde genellikle olumlayıcı, iyimser bir yaklaşım egemendir. Bu yaklaşımın önde gelen örnekleri arasında Adam Smith ve Karl Marx'ın konuya ait değerlendirmelerini göstermek mümkündür. Biri liberal, diğeri sosyalist öğretinin önde gelen temsilcileri olan bu iki düşünürün Amerika'nın keşfinin Batı'ya sağladığı üstünlükler konusunda ortak düşünceleri ilgi çekici olduğu kadar, ilk bakışta şaşırtıcı görünmektedir. Her iki düşünür de keşfi, insanlık tarihinin yönünü değiştiren en büyük olaylardan biri olarak tanımlamış; keşifle paralel bir şekilde yürütülen savaş, soykırım, işgal, kölelik, emek istismarı, misyonerlik ve sömürgecilik karşısında eleştirel bir tutum takınmamışlardır.² Smith ve Marx'ın birleştikleri nokta, Avru-

¹ Andrey Kopasi, *Tarih-i Keşf ü Feth-i Amerika*, Cilt: I, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1310 (1892), 248 s.; Cilt: II, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1310 (1893), 270 s.

² Marks-Engels, *Komünist Parti Manifestosu*'nda Amerika'nın keşfinin doğurduğu sonuçları oldukça olumlu bir çerçevede değerlendirmektedirler: "Amerika'nın keşfi, Ümit Burnu'nun dolaşılması, ortaya çıkmakta olan burjuvazi için yeni alanlar açtı. Doğu Hindistan ve Çin pazarları, Amerika'nın sömürgeleştirilmesi, sömürgelerle ticaret, değişim araçlarındaki ve genel olarak metallerdeki artış, ticarete, gemiciliğe, sanayiye o güne dek görülmemiş bir atılım ve böylelikle, çöküş halindeki feodal toplumunun devrimci ögesine de hızlı bir gelişim getirdi. (...) Modern sanayi, Amerika'nın keşfinin temellerini attığı dünya pazarını kurdu. Bu pazar, ticarete, gemiciliğe, kara ulaştırmacılığına büyük bir gelişme kazandırdı. Bu gelişme de, sanayinin yayılmasını etkiledi ve sanayinin, ticaretin, gemiciliğin, demiryollarının genişlemesine orantılı olarak, burjuvazi de aynı oranda gelişti, sermayesini artırdı ve Ortaçağ'dan kalma bütün sınıfları geri plana itti. Böylece, modern burjuvazinin kendisinin, nasıl uzun bir gelişim yolunun, üretim ve değişim biçimlerindeki bir dizi devrimlerin ürünü olduğunu görüyoruz."

Adam Smith'in 1776'da, *Ulusların Zenginliği* adlı kitabında yazdıkları da Marx'ın yaklaşımından esas

pa-merkezci ilerleme ilkesi, en azından keşfin yol açtığı gelişmelerin Batı dünyası açısından taşıdığı önemin farkında olduklarını gösterir. Önerdikleri toplumsal örgütlenme biçimi açısından birbirlerinin karşısında yer alan bu iki düşünürün kapitalizm ile sosyalizm arasındaki uzlaşmaz çelişkileri bir kenara bırakarak temel bir konuda, Batı çıkarlarının üstünlüğü noktasında benzer görüşler öne sürmeleri, keşfin Batı'ya sağladığı olanaklar göz önünde bulundurulduğunda anlaşılabilir bir durumdur.

Öte yandan, Amerika'nın keşfinden herhangi bir çıkar sağlamak bir yana, pek çok açıdan zararlı çıkan, Batı'nın uzak diyarlarda yeni bir soygun alanı açması karşısında koruyuculuk ve denetim rolü sarsılan Osmanlı'nın keşfe yaklaşımı ise yeterince incelenmiş bir konu değildir. Osmanlı'nın XVI. yüzyılda Hint okyanusunda Portekizli sömürgecilere karşı giriştiği mücadele hakkında kapsamlı çalışmalar vardır. Ama bu mücadelede başarısız kaldıktan sonraki dönemde Osmanlı'nın Batı sömürgeciliğine karşı ne gibi siyasetler geliştirdiği, Amerika kıtasındaki gelişmelere nasıl yaklaştığı konusunda aydınlanmamış pek çok nokta bulunmaktadır. Bu konuda en azından XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı makamlarının konuya yaklaşımı tarihçiler tarafından araştırılabilirdi. Ele alacağımız kitap konuya bir ölçüde ışık tutabilecek niteliktedir.

Tarih-i Keşf ü Feth-i Amerika, XIX. yüzyılın sonlarında bir Osmanlı bürokrati tarafından derlenip yayımlanmış bir kitap. İlgi çekici bir özelliği, yayımının keşfin 400. yıldönümüne denk gelmesi. Eserin zamanlaması bu açıdan ilgi çekici ama ele alınmaya değer başka yönleri de bulunuyor. Yazarının bir Osmanlı yüksek devlet görevlisi olması, çalışmanın hazırlık evresi, yayınlanma biçimi, içeriği ve bazı saptamaları kitabı ilgi çekici kılıyor. Yazar Andreas (Andrulidakis) Kopasi, Osmanlı yönetimindeki Sisam adasının son valisi ve Şura-yı Devlet üyelerinden. Ayrıca 1889'da Girit isyanı sırasında Girit valisi başkatibi olarak görev yapmış biri. 1912'de St. Maretis adlı biri tarafından öldürüldüğü belirtiliyor.³

Kopasi'nin *Tarih-i Keşf ü Feth-i Amerika* adlı kitabının ilk iki cildinin bir arada Osmanlıca baskısı 1892 (1310) tarihinde yapılmış; 1893 ve 1894'te ise iki cildin ayrı ayrı baskısı Fransızca olarak yayımlanmış.⁴ Yazarın, kitabının sunuşunda söz ettiği üçüncü cilde ise ne kataloglarda ne de kütüphanelerde rastlayabildik. Kitabın ilk baskısının Amerika'nın keşfinin 400. yıldönümüne rast gelmesinin bir rastlan-

itibariyle çok farklı nitelikte değildir: "The discovery of a passage to the East Indies by the Cape of Good Hope, which happened much about the same time, opened perhaps a still more extensive range to foreign commerce, than even that of America, notwithstanding the greater distance. (...) The discovery of America, and that of a passage to the East Indies by the Cape of Good Hope, are the two greatest and most important events recorded in the history of mankind."

³ *Meydan Larousse*, Cilt: 7, s. 483.

⁴ André E. Kopassis, *Histoire de la Découverte et de la Conquête de L'Amérique*, premier vol., imprimerie Mahmoud Bey, Constantinople, 1893 (second vol., 1894).

tı eseri olmadığını düşünebiliriz. Bir bakıma Amerika'nın keşfini anma amacıyla, resmi makamlar nezdinde girişilen hazırlıklı bir çabaya dayandığını tahmin etmek güç değildir. Maarif Nezareti tarafından 1308 (1890) tarihinde verilen ruhsat, Amerika'nın keşfinin yıldönümü dolayısıyla hazırlık ve basılması için belli bir süre tanıdığına işaret sayılabilir. Kitabın ön hazırlıklarının Yıldız Sarayı'nın himaye ve desteğiyle başlatıldığı da düşünülebilir. Zaten II. Abdülhamid'in böyle bir kitabın yayınlanmasına gösterdiği teveccüh Kopasi tarafından da gizlenmemektedir.⁵ Bu da II. Abdülhamid'in Amerika'nın keşfi olayına ilgisi bulunduğunu, en azından konunun etraflıca bilinmesine önem verdiğini göstermektedir. Kitabın kapağında Şura-yı Devlet üyesi olarak tanıtılan yazar Kopasi'ye bu nitelikte bir eserin telifi görevinin verilmesi, Maarif Nezareti'nin eserin yayını için izin vermesi, ayrıca kitabın sunuş bölümünde Şura-yı Devlet Bidayet Mahkemesi başkanı Said Bey'in Kopasi'ye yönelik övgü dolu bir yazısının yer alması, konunun resmi makamlar açısından taşıdığı önemin belirtisi gibidir. Bu kısa sunuşta, Batı literatürünün dilimize nakil ve tercümesinin doğru kaynaklardan yapılmasının önemine dikkat çekilmekte, bu açıdan yazarın çabası övgüyle anılmaktadır.

Kopasi'nin bir literatür taraması ve derleme niteliğindeki kitabının konuya yaklaşım biçimi, Amerika'nın keşfinin dönemin Osmanlı resmi makamlarınca nasıl algılandığı konusunda bize bazı ipuçları verecek niteliktedir. Öncelikle kitabın daha çok bilgilendiricilik özelliği ile sınırlı oluşu, bunun ötesinde konuya eleştirel bakmaktan kaçınıldığını göstermektedir. Öncelikle Kopasi Amerika'nın keşfini, uygarlık tarihinde insanlık adına çok büyük bir ilerlemeye yol açan olumlu bir gelişme olarak yorumlamaktadır. Kitabın girişinde, Amerika'nın keşfinin uygarlık alemi için büyük ilerlemelere başlangıç oluşturduğuna, özellikle coğrafya ve fen bilimlerinde hatırı sayılır gelişmelere yol açtığına, zengin maden ve hammadde ticareti alanındaki gelişmelerin çarpıcılığına dikkat çekmektedir. Ayrıca keşfin yol açtığı gelişmeler sayesinde Osmanlı'nın modern uygarlık yolundaki başarıları için de geniş yollar açılmış olduğunu belirtmektedir: *"Milletlerin servet ve zenginliği için temel unsurlardan olan tarım ve ticaretin genişletilmesi ve uygarlığın temeli bulunan bilim ve tekniğin ilerlemeleri ve başarısı yolunda sözü edilen kıtanın keşf olunmasından elde edilen istifade derecesinde kazanç bahş olmuştur. Sözü edilen kıtanın keşfi vesilesiyle yapılan seyahat ve araştırmalar yüzünden coğrafya ve jeoloji olağanüstü ilerlediği gibi birçok gözde ürün eski dünyaya nakledilmiş; Peru ve Meksika madenlerinden çok miktarda cevher ve hazine çıkarılmıştır. Dünyanın dört bir yanına pek çok yararlar getiren böyle bir*

⁵ Kitabın II. cildinin başında Kopasi'nin bir teşekkür yazısı bulunuyor. Yazar burada, eserinin II. Abdülhamid'in himayesi altında yayınlandığını, ayrıca kitabın daha I. cildinin tab'ı dolayısıyla resmi makamlar tarafından kendisine altın liyakat madalyası verildiğini belirtiyor. II. Abdülhamid'in dünyadaki yeni gelişmelerle yakından ilgilendiği biliniyor. Bağımsız bir ülke olma çabası içinde olan Amerika'ya ve bu genç ülkenin tarihine ilgi duymuş olmalıdır. Kopasi'nin çabasının Amerika'nın keşfinin 400. yıldönümüne denk gelen bir dönemde teşvik edilmesi bu çerçevede düşünülebilir.

kıtanın keşfine ve eski zamanlardaki durumuna dair bilgi edinilmesi dünya olaylarına vakıf olmak isteyen herkes için önemlidir ve az çok ilimden pay almış kişiler için bu konuda bilgisiz bulunmak büyük bir eksikliktir.”⁶ Görüleceği gibi Kopasi’nin Amerika’nın keşfi hakkındaki yaklaşımı klasik Batılı bir sunuştan daha farklı değildir. Keşfe olumlu değerler atfetmektedir. Ancak bunun ötesinde yazar keşfin Osmanlı dünya siyaseti için ne gibi değişmelere yol açtığı; toplumlar arası ilişkilere getirdiği yeni boyut ve keşfin Batı dışı toplumlar üzerindeki olumsuz sonuçlarını değerlendirme gereğini görmemiştir. Keşif kendi içinde anlam kazanmakta, kendi başına bir olay gibi ele alınmaktadır. Böylece keşfin amacı, nedenleri, sonuçları üzerinde karşılaştırmalı yorumlara girişilmemiştir. Değerlendirme ve açıklama getirme iddiasında bulunmayan ve yeterince işlenmemiş bilgi yığınınından oluşan kitap, daha çok bir derleme çalışma niteliği ile karşımıza çıkmaktadır.

Kitapta Amerika kıtasına ilişkin bilgilerin büyük bölümü İtalyanca, Almanca, İngilizce, İspanyolca ve Fransızca telif olunan eski ve yeni önemli kaynaklardan derlenmiştir. I. cildin giriş bölümünde temel başvuru kaynakları hakkında etraflıca bilgi verilmektedir.⁷ Kitabın geri kalan kısmında, kıtanın keşfinden Colomb’un ölümüne kadar gerçekleşen olayların ayrıntılı bir dökümü yapılmaktadır. Kopasi eserini üç ciltte toplamayı uygun bulduğunu belirtmektedir. I. ciltte Colomb’un Amerika’ya ilk seyahati, Colomb’u büyük bir maceraya atılmaya sürükleyen saikler⁸, başarılı keşif eyleminden sonra İspanya’ya ilk dönüşüne kadar olan olaylar; II. ciltte⁹ Colomb’un keşif seyahatinin ikinci dönemi ile ölüm tarihine kadar gerçekleşen tarihsel olaylar; III. ciltte ise Colomb’un ölümünden Cortez ve Pizarre’nin zamanına kadar gerçekleşen keşif ve olayların ayrıntısı ele alınmaktadır. Kopasi, kitabını herkesin anlayabileceği açık bir dille yazmaya özen gösterdiğini eklemeyi de unutmuyor.

Kopasi’nin belirttiğine göre, kitabının yazımına temel teşkil eden iki yabancı kaynak şunlardır: Amerikalı yazar Washington Irving’in *Christophe Colomb’un Biyografisi ve Seyahatleri* (Storia della vita e di viaggi di Cristoforo Colombo) adıyla dört cilt olarak yayınlanan ve İtalyancaya da çevrilen kitabı ile Alman yazar Campe’nin *Amerika’nın Keşif ve Fetih Tarihi* (Histoire de la Découverte et de la Conquête de l’Amérique) adıyla yayınlanan kitabıdır. Çalışması resmi kayıtlara dayanan Irving 1826 yılında İspanya hükümetinin izniyle Madrid’deki resmi kütüphanede bulunan kitap, evrak ve eski kayıtları görmüş ve birçok İspanyol tarihçinin Amerika’nın keşfine dair yazdıkları ve hükümetçe muhafaza edilen basılmamış tarihi evraklardan yararlanmıştı. Ayrıca Colomb’un akrabalarından olan ve Madrid’de ya-

⁶ a.g.e., C. I, s. 10. Alıntı günümüz dili ile ifade edilmiştir.

⁷ a.g.e., C. I, s. 17-45.

⁸ Kopasi, Marko Polo’nun seyahatnamesinin Cristophe Colomb’un hayal dünyasını zenginleştirdiğini, onun dünya görüşünü derinden etkilediğini öne sürmektedir. Bkz. Kopasi, a.g.e., Cilt: I, s. 223.

⁹ II. cilt Colomb’un vasiyetnamesi ve Americo Vespucci’nin kısa hayat hikayesi ile son buluyor.

şayan Duã de Veraguas'ın elinde bulunan resmi aile evrakından toplamış olduğu bilgileri kullanmıştır. Ancak Irwing'in eseri yalnız Colomb'un ölüm tarihine kadar gerçekleşen olayların tarihini içermektedir. Colomb'un ölümünden sonra Cortez ve Pizarre'in kumandası altında keşif ve fethetme devam edilmiştir. İşte Campe'nin eseri keşif hareketinin bu ikinci safhasının olaylarını kapsamaktadır.

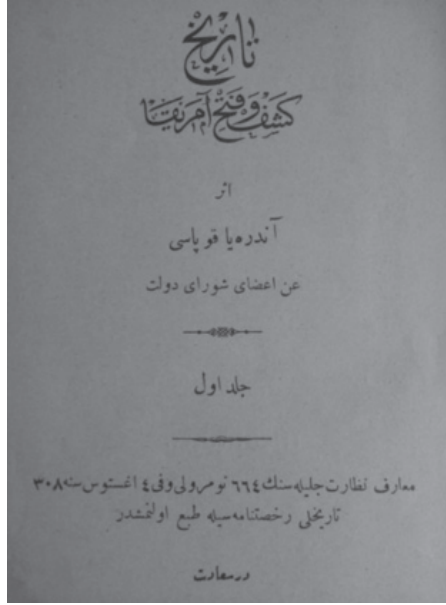
Kitabın giriş bölümünde Aristoteles, Platon gibi düşünürlerin efsanevi Atlantis adası hakkındaki rivayet ve savlarından bahsedilerek, okyanusun ötesi üzerine Batı'nın düşünce ufku göz önüne serilmektedir. Yazar, Amerika kıtasının Cristophe Colomb tarafından keşfinden yüzyıllarca önce Batılıların bu kıtanın varlığından haberdar olduğu iddiasını naklettikten sonra bu tür savların dayanaksız ve rivayetten ibaret olduklarını vurgulamaktadır. Kitapta Platon'un Atlantis hakkındaki görüşleri de aktararak değerlendirilmektedir. Cebelitarık yarımadasının tam karşısında bir adanın yer aldığı ve bu adanın Asya'dan ve Libya'dan bile büyük olduğu, sonraları şiddetli zelzele ve tufanlar sonucunda deniz ortasında savrulup kaybolduğu rivayeti aktarılıyor. Bu olaydan sonra denizde Atlantis'i tekrar görmek mümkün olmamış. Platon'un verdiği bu bilginin, daha doğrusu rivayetin bilim adamları arasında nasıl iddialı polemiklere yol açtığını anlatan Kopasi bu konudaki çeşitli görüşleri aktarıyor. Buna göre, bazıları Platon'un rivayetine konu olan Atlantis'in, Avrupa'ya yakınlığı dolayısıyla Kanarya adalarından biri veya Mazara adası olduğunu, bazıları da Atlantis'in hiçbir zaman var olmadığını, bir hayal ürünü olduğunu savunuyorlar. Kopasi, Bruzen la Martinière adlı yazarın bir kitabından Platon'un rivayeti hakkında şu bilgileri aktarıyor. Eğer Platon'un bizzat geçmiş gibi tasvir ettiği Atlantis adasına Mısırlılar, Fenikeliler ve Yunanlılar gibi denizci kavimlerden biri tarafından seyahat edilmiş olsaydı bu rivayetlerin büyük bir önemi olacaktı. Ancak böyle bir seyahat gerçekleşmemiştir. Platon'un rivayeti eski bir hikaye üzerine dayandırılmış olup böyle bir hikayenin varlığı bile kesin değildir. Platon bu bilgileri bile kendisinden iki asırdan çok zaman önce vefat etmiş bulunan Solon'a dayanarak nakletmiştir. Atlantis hakkındaki rivayet Solon ile bir Mısırlı rahip arasında gerçekleşen konuşma üzerine kurulmaktadır. Bu rahip Mısırlıların Atlantis hakkındaki söylentilerini Solon'a anlatarak Atlantis'i varolan ülkelerden hiçbirine benzemeyecek bir şekilde tasvir ediyor. La Martinière, Mısırlı rahibin söylediklerinin bile hurafe yönü bulunduğunu, bu nedenle inanılamayacağını belirtiyor.¹⁰ Kopasi, Platon'un sözünü ettiği Atlantis adasının Avrupa'dan binlerce mil uzakta bulunmasından dolayı, şimdiki Amerika kıtası olamayacağını vurgulayarak, *"Asya ve Libya'dan daha büyük olduğu yine Eflatun tarafından beyan olunan Atlantis'in zelzele ve tufan nedeniyle yok olduğuna inanılmasının bile ne ölçüde güç olduğu aşıkardır"* demektedir. *"Şöyle ki Colannes d'Hercule (Cebelitarık) denilen memleketin ortasında Kartacalılar tarafından verimli ama gayr-i meskun bir adanın keşfedildiği"*

¹⁰ Kopasi, a.g.e., Cilt: I, giriş bl., s. 19.

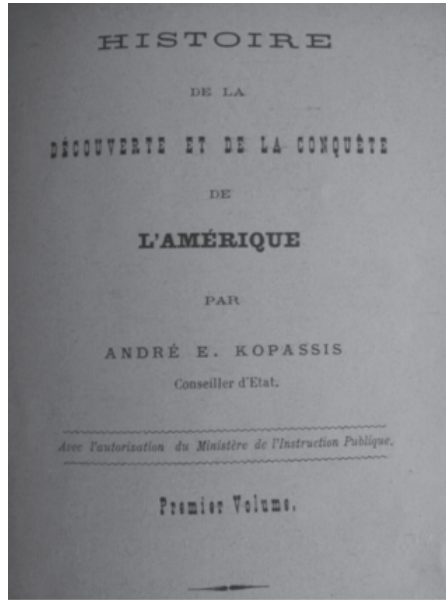
rivayet olunur. Sözü edilen adanın karadan uzaklığı bir kaç günlük mesafe olup, birçok ormanları ve içinde gemi seyr edilecek nehirleri ve bol meyveleri varmış. Kartacalılardan bir kısmı adanın verimliliğinden gayet memnun olarak orada yerleşmeyi istemiş ise de Kartaca hükümeti adaya her kim ayak basarsa idam edilmesine karar vererek oraya yerleşmelerini yasakladığı ve orada bulunanları dahi tard ettiği söylenmektedir.”¹¹

II. Abdülhamid zamanında Amerika’nın keşfinin 400. yıldönümünü anma toplantılarının düzenlenip düzenlenmediğini bilmiyoruz. Ancak Amerika belki de ilk kez bu kadar belirgin biçimde Osmanlı yönetiminin dikkatini çekmiştir. Bunu, o dönemde Amerika’ya ilişkin telif ve tercüme yayınların bolluğundan anlıyoruz. ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki resmi ilişkilerin geçmişi Tanzimat’a dek girmektedir. İlk diplomatik ilişki Sultan II. Mahmud zamanında kurulmuş, Sultan Abdülaziz döneminde ilişkiler yoğunlaşmıştır. II. Abdülhamid bu ilgiyi başka bir düzeyde sürdürmek istemiştir. II. Abdülhamid’in Amerika, Uzak Doğu ve Pasifik’teki gelişmeleri yakından izlediği, Amerika’nın yeni dünya ilişkileri içinde kazandığı önemin farkında olduğu ve yeni siyasi stratejiler geliştirme çabası içinde olduğu söylenebilir. Daha çok siyasi çerçevede anlam kazanan bu ilginin bir sonucu olarak II. Abdülhamid zamanında Amerikan tarihini tanıtan, Amerika’nın keşif tarihine ışık tutan çok sayıda telif ve çeviri makale, risale ve kitap yayınlanmıştır. Tespit edebildiğimiz bu çalışmaların bir bölümü şunlardır: “Amerika-Devlet-i Aliye”, *Muahedat-ı Umumiye Mecmuası*, Cilt: 2, Cüz: 1, Hakikat Matbaası, İstanbul, 1294 (1877); *Amerika: Tarih-i Keşfi*, Robertson’dan tercüme: Abdülğaffar Enisi, El-Cevaip Matbaası, İstanbul, 1297 (1880), 216 s.; *Amerika Feyezanı*, çev. Mehmed Rüşdi, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1307 (1890), 20 s.; *Amerika’da İslamiyet*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1310 (1893); *Kristof Kolomb*, Çev.-Haz. M. Kemal, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1310 (1893), 38 s.; Pieter Devos, *Kristof Kolomb’un Rüfekasından Pieter Devos’un Amerika’nın Keşfine Dair Olan Hatıratı*, Çev. Andrea E. Kopasi, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, 1313 (1897), 72 s.; *Amerika’da Bir Cevelan*, Hurşid Matbaası, İstanbul, 1318 (1900), 444 s.; *Amerika Seyahatinden: Şikago Şehri*, (tercüme), Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul, 1320 (1903); *Amerika Seyahatnamesi Tercümesi*, Hanri Merkam’dan tercüme: Abdullah Ayıntabi, tarihsiz, 142 s. Cumhuriyet döneminde de Amerika’ya ilgi bir başka düzeyde sürmüştür. Yayınlanan bazı çalışmalar şunlardır: Ali Suad, *Amerika Cemahir-i Müttelikası Reis-i Muhteremî Vilson Hazretlerine Açık Mektup*, 1919; *Amerika’da Türkler ve Gördüklerim*, Fuad Mehmed, Vatan Matbaası, İstanbul, 1340 (1925), 203 s.; *Kristof Kolomb*, Büyük Adamlar Serisi, (Resimli Gazete ilavesi), İstanbul, 1927; *Amerika Müttelik Hüükümetleri Maarif Tarihçesi*, Marion A. Nasser’dan tercüme, Akşam Matbaası, İstanbul, 1927, 64 s.; *Amerika’da Tali Tahsil ve Amerika’nın Resmi Mektepler Sistemi*, Paul Monroe’dan, İstanbul, 1928, 30 s.

¹¹ a.g.e., Cilt: I, s. 20-21.



Andreya Kopasi, *Tarih-i Keşf ü Feth-i Amerika*, Cilt: I, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1310 (1892), 248 s.;
Cilt: II, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1310 (1893), 270 s.



Eserin Fransızca baskısı (1893-94)

